DANSKSPROGNÆVN
Sag B 1989/2
04.04.90

LEksikografer i
DAnmark **LEDA-nyhedsbrev nr. 4** April 1990

LEDA
afholder medlemsmøde
onsdag, den 18. april 1990 klokken 19.30
på Københavns Universitet,
Njalsgade 80, 2300 København S
i lokale 11-2-8
(Diderichsen-salen, Institut for nordisk Filologi)

På mødet fremlægger Ebba Hjorth, Iver Kjær, Ole Norling-Christensen og Hanne Ruus

Plan for en ordbog over dansk nutidssprog.

Efter fremlæggelsen bliver der lejlighed til at diskutere planen og til uformelle samtaler mellem de forhåbentlig mange fremmødte leksikografer. Der kan købes et let måltid og drikkevarer i løbet af aftenen.
Selskab for nordisk Filologi og Lingvistkredsen er inviteret til at deltage i mødet.
Ordbogsprojektet er omtalt LEDA-nyhedsbrev nr. 3, februar 1990.

Meddelelser:

Bladets navn bliver fremover "LEDA-nyhedsbrev", efterfulgt af nr.
Grunden til at vi må ændre det fra -NB!- er at denne titel var svær at anføre i bibliografier og i citater.

Medlemstilgang: Pr. 1.april var LEDA oppe på 82 betalende medlemmer.

Medlemsrubrik

Nyhedsbrevet tilbyder at bringe meddelelser om nyansættelser, spændende nye projekter, udgivelser mm. Meddelelser bedes sendt til LEDA's sekretær, Pia Jarvad (adresse på bagsiden).

Peter Widell, Politikens Forlag flytter til Bergen, Norge fra d.1. maj til 1. september 1990, hvor han vil arbejde som gæste forsker. Adressen er:
cand. mag. Peter Widell
Nordisk Institut
Bergen Universitet
N-5007 BERGEN
Tlf: 00947 5 212950

ORDBØGER

16. hæfte af A Critical Pali Dictionary (jf. omtalen af 15. hæfte i LEDA-nyhedsbrev [nr. 1], februar 1989) er nu udkommet; hæftet går fra *evamadhimutti* til *odissaka* og er dermed efter det oplyste det næstsidste hæfte med vokaler som første bogstav. Det ville være meget ønskværdigt, om der kunne skabes mulighed for, at også konsonantdelen kunne udgives på samme grundige måde og med samme udmærkede typografiske opstilling. Ordbogens vej har været lang og til tider trang, men den har fastholdt en leksikografisk viden og skoling i

landet på et sprog- og kulturområde, som vi givet vil få tættere samkvem med, og som vi derfor vil få behov for øget viden om. Også dette må pege på det ønskværdige i, at arbejdet med denne internationalt kendte og anerkendte ordbog fastholdes og videreføres her i landet.

Henrik Holmboe

NORDISK ORDBOGSKONFERENCE

Nordisk Sprogsekretariat ved den daglige leder Ståle Løland, og Göteborgs universitet ved professor Bo Ralph, udsendte midt i marts indbydelse til en konference, LEXIKONORD (LEXIkografisk KOmpetens i NORDen), som skal afholdes i Göteborg i danskernes bededagsferie, 11.-13. maj 1990.

Det erklærede mål er at afklare, hvilke fordele der eventuelt kunne opnås ved et mere eller mindre organiseret samarbejde til fremme af nordisk leksikografi, om et sådant samarbejde overhovedet er ønskeligt af andre grunde end de ideologiske og følelsesmæssige, om det er praktisk gennemførligt, og i hvilken form det i givet fald kunne virkeliggøres.

Konferencen finansieres delvis af Nordisk Ministerråd, hvis handlingsprogram for sprogligt samarbejde i Norden bl.a. peger på behovet for velfungerende ordbøger. Deltagelse og rejse er gratis; til gengæld har man kun kunnet indbyde en begrænset kreds af organisationer og enkeltpersoner, som formodes at have overblik over området og gode kontakter til andre interesserede. LEDA er ikke som organisation inviteret; men en række af vore medlemmer deltager.

Fredagens program har overskriften "Leksikografien i 1990'erne"; her behandles dels fagets sammenhæng med den øvrige sprogforskning og med sprog- og informationsteknologien, dels forlagenes syn på 90'ernes ordbogssituation. Lørdag formiddag skal en række igangværende en- og tosprogede nordiske ordbogsprojekter gennemgås og diskuteres. Om eftermiddagen gives en oversigt over databaser og andet leksikografisk referencemateriale samt redegørelser for specialordbøger og -databaser (terminologi og indvandrerordbøger). Desuden er spørgsmålet om et eventuelt nordisk leksikografisk selskab og/eller tidsskrift sat på dagsordenen. Søndag formiddag skal endelig vilkår og interesse for, samt erfaringer med nordisk ordbogssamarbejde belyses, herunder også de ophavsretlige problemer.

Næste nummer af LEDA-nyhedsbrev vil orientere om konferencens forløb og resultater.

ONC

KLÆDER SKABER FOLK
Om layout i ordbøger

ved Richard Almind og Henning Bergenholtz
i seneste nummer af HERMES (februar 1990).

Forfatterne har sat sig for at analysere layout i eksisterende tosprogede ordbøger på det danske marked mhp at indkredse de kritiske krav til layout, hvis man ønsker optimal brugervenlighed af sin ordbog - og hvem gør ikke det? Det er en cadeau til leksikografer at nogen påtager sig en sådan analyse. De fleste af os er vant til, at layoutet ordnes af en grafisk designer, evt. i samarbejde med en forlagsredaktion. Men i disse år begynder vi jo netop selv at få hånd på den grafiske ud-

formning af vores ordbøger takket være brugen af PC, tekstbehandling og desktop publishing.

Forf. har analyseret layoutets funktion i et antal ordbøger spændende fra Duden-DUW over Blinkenberg & Høybye og Gyldendals røde dansk-tysk til lommeordbøger. Der gøres rede for både negative og positive sider. Til de negative hører fx for meget "luft" på siderne p.g.a. misforhold mellem punktstørrelse og skydning - eller alt for kompakte sider, hvor teksten bliver til store uoverskuelige blokke; for udbredt brug af halvfed skrift i artiklerne, så opslagsordet drukner; indrykning af opslagsordet, så det forsvinder i helheden - her foretrækkes udrykning - eller i det mindste lige venstremargen; for lidt luft mellem spalterne, så siden bliver alt for kompakt.

Brugen af fonte får særbehandling, og man når frem til det anbefalelsesværdige i at anvende to fonte, en grotesk til halvfede opslagsord og en serif-font (fx Times) til den øvrige tekst. Endelig behandler man betydningen af papirvalg, idet det må anses for negativt, hvis papiret er kridhvidt eller/og glittet, så der opstår reflekser ved kunstig belysning.

Som positive ting nævnes: en lys og åben opbygning af siden med passende spaltemellemrum og udrykning af opslagsordet. Brugen af arabertal ved underafsnit uden linjeskift foreslås dog ændret til arabertal med linjeskift. Det anbefales at indskrænke brugen af tilden til noget helt entydigt, så brugeren altid ved, hvad den står for. Mht klummetitler foreslås det at afskaffe ledebogstav og lade klummetitlen afløse af "faner", dvs. fx de tre første bogstaver i hhv første og sidste ord på siden.

Forf. har gennemprøvet deres erfaringer ved samarbejde om layout til nye, endnu ikke udgivne ordbøger, hvor man i de fleste tilfælde har brugt en Helvetica (grotesk) til halvfede ord og Times til det øvrige. Her opstilles regler for forholdet mellem tekstmængde pr. artikel, linjelængde samt skydning og skriftstørrelse. Også vigtigheden af at finde frem til et roligt skriftbillede trods ordbogsartiklers ofte meget forskellige længde fremhæves.

Alle disse ting kan lyde indlysende, men de er det åbenbart ikke. Artiklen bør læses af enhver praktisk leksikograf - og af de grafikere der påtager sig ansvaret for typografisk udformning af ordbogsudgivelser.

Anna Garde

STUDIEREJSE TIL ENGLAND

Af Peter Widell

Foredrag holdt på LEDA's stiftende generalforsamling - 6. dec. 1989.

Jeg er blevet bedt om at fortælle om det første arrangement afholdt i LEDA's regi - LEDA-rejsen til England i august 1989. Foredraget vil fortrinsvis berøre de aspekter af leksikologien og leksikografien, der er affødt af, at forskningsfeltet er blevet computeriseret. Der er selvfølgelig andre aspekter af den moderne leksikologi, man kunne forholde sig til - også med anledning i vores rejse - og jeg vil da heller ikke undlade at komme ind på et par af dem.

21 danske ordbogsinteresserede startede LEDA-turen til England med fly fra Kastrup søndag den 27. august og tilbragte en begivenhedsrig og - ikke mindst på grund af det godt tilrette-

lagte arrangement - succesfyldt uge i London og omegn (heri inkluderet Oxford og Birmingham), hvor vi besøgte tre af de rigtigt store ordbogsforlag i England - Oxford University Press, Collins og Longman - samt Henning Madsens softwareudviklingsfirma Compulexis.

Mandag: Seminar

På førstedagen fungerede vi som værter for en række distingverede engelske leksikografer, heriblandt Robert Ilson, Gabrielle Stein og Sir Randolph Quirk. Efter at have givet et rids af den angelsaksiske ordbogsverden - ordbogstyper, forlagsforhold og forskning - fortalte *Robert Ilson* om BBI Combinatory Dictionary, som han har redigeret sammen med Benson og Benson. Som titlen antyder, er der tale om en kollokationsordbog. I ordbogen er nedlagt en række teoretiske overvejelser over kollokationernes egenart og typologi. Ilson holder kollokationerne ude fra frie kombinationer på den ene side og idiomer og andre "multiword lexical unit's" på den anden side, og inddeler dem dels i kolligationer (der udelukkende er udtryk for selektionsrestriktioner) - eksempelvis: "tell him a joke" - dels i egentlige, grammatiske eller leksikalske kollokationer (hvor repræsentationen også involverer specifikke ordudtryk) - fx: "tell x from y". Udover disse overvejelser rummer ordbogen også frugten af en række overvejelser omkring, under hvilket eller hvilke opslagsord de enkelte kollokationer skal stå. Overvejelserne her er blevet understøttet af undersøgelsesresultater fra studiet af brugergrupper. En konklusion af undersøgelsen er, at man i de fleste ordbøger opfører kollokationerne fejlagtigt - så brugeren ikke kan finde dem. Det skulle BBI imidlertid råde bod på.

Tirsdag: OUP

På andendagen af vores rejse kom CD-ROM og i det hele taget det elektroniske afgørende ind i billedet. Da besøgte vi Oxford University Press, der for ikke så længe siden har udgivet en CD-ROM-udgave af Oxford English Dicionary. På OUP blev vi modtaget af *Sue Atkins, Edmund Weiner*, samt en lang række andre folk fra forlaget. Vi fik blandt andet en redegørelse for The Shorter Oxford English Dictionary og bagefter en rapport om arbejdet med tosprogsordbøger bl.a. i samarbejde med Duden, om ordbogspolitik i almindelighed og - ikke mindst - om edb-problemerne og edb-organisationen af redaktionsarbejdet i forbindelse med nyudgivelsen af OED, og af OED's sammenkøring med Supplementet. Arbejdet med udformningen af de enkelte artikler i The Shorter Oxford English Dictionary har mestendels været udført i hånden eller på almindelig slaveskrivemaskine; også arbejdet med artikeludformningen i forbindelse med nyudgivelsen af OED udføres for en stor del i hånden eller på skrivemaskiner - ikke på computere.
Det betyder dog ikke, at man på OUP helt har forsømt at opbygge tidsvarende editerings- og datamanipulationsfaciliteter. I samarbejde med universitetet i Waterloo i Ontario, Canada har man på OUP - i forbindelse med konverteringen af den gamle udgave af OED til maskinlæsbar form (der i parentes bemærket bestod i indtastning af hele ordbogen) - udviklet tekst-editerings-systemet PAT og tekstpræsentations-systemerne LECTOR og TRUC, det sidste specielt

til visning af opmærket tekst.

Vi så eksempler fra arbejdet med OED i disse systemer, ligesom vi fik demonstreret CD-ROM-udgivelsen. Bagefter fik vi lov til selv at lege med CD-ROM'en.

Først havde man overvejet at lagre ordbogen i et relationelt databasesystem, men var gået fra tanken fordi behovet for lagerplads ville være enormt for en ordbog af OED's størrelse. På Oxford University Press valgte man i stedet at præsentere ordbogen som én stor SGML-opmærket tekstfil.

Onsdag: COBUILD

Dagen efter gik turen til Cobuild (Collins Birmingham University International Language Database) på Birmingham Universitet. Projektet udføres her i samarbejde med forlaget Collins. *Patrick Hanks, Gwyneth Fox* m.fl. modtog os. I forbindelse med vort besøg i Oxford dagen før var Sue Atkins kommet ind på spørgsmålet om tekstkorpora og deres rolle i moderne ordbogsfremstilling; på OUP havde man endnu ikke noget brugbart korpus, men Sue Atkins havde nævnt, at hun bl.a. arbejdede for ideen om at få skabt et stort Britisk nationalkorpus på 1 milliard ord - mindst. Jo større korpora, jo bedre ordbogsarbejde, som hun sagde.

Cobuild-projektet er endnu et eksempel på, hvad indførelsen af edb har betydet i retning af nye muligheder i det leksikografiske arbejde: i Oxford så vi på den ene side, hvad edb kan udrette i retning af skabelsen af nye og mere konsistente og anvendelige ordbøger via "reusability" af eksisterende ordbogsdata; i Birmingham så vi på den anden side, hvordan man med edb kan få et sådant overblik over store tekstmængder, at man faktisk vil være i stand til at opbygge helt nye typer ordbøger. At der opstår spændende ting og sager, når man parrer edb med store tekstkorpora, kan ingen benægte.

Hovedideen i de to hidtidige udgivelser fra Cobuild-projektet - Collins Cobuild Dictionary og Collins Cobuild Essential Dictionary - blev skitseret for os. Korporaerne, hvorover ordbøgerne var blevet bygget op, var nu oppe på en samlet størrelse af ca. 50 millioner ord (mod 7 millioner i ordbogsarbejdets første faser og ca. 20 millioner, dengang Cobuild Dictionary stod foran udgivelse). En fordel ved korpustanken, der ligger lige for, blev skitseret: gennem udvalget af teksttyper og -genrer, og gennem parringen af disse faktorer med viden om, hvad bestemte persongrupper normalt stifter bekendtskab med af tekster, kan man ramme forskellige brugergruppers behov mere præcist (fx også ved fremstillingen af undervisningsmateriel).

Men den helt afgørende landvinding - fortalte man - var opbygningen og studiet af de omfattende konkordanser på baggrund af tekstkorporaerne. I deres rapport over arbejdet med Collins Cobuild Dictionary, John Sinclair's et al.s Looking Up (Glasgow 1988), mærker man en vis pioneånd netop på dette punkt.
Samme pioneånd og begejstring for korpustanken forsøgte man fra Cobuild-redaktionens side at videregive til os ved vores besøg: her viste Gwyneth Fox os en smagsprøve på, hvordan arbejdet med at undersøge valensforhold, kollokationel variation og betydningsnuancering

kan gå for sig i praksis. Hun udleverede et endnu ikke behandlet afsnit af konkordansen. Eksemplet var ca. 200 forekomster af ordet "steam", og vi gik på med krum hals for at finde de tidligere omtalte samspil.
Senere så vi eksempler på ordbogsarbejdet demonstreret ved maskinerne.

En ejendommelighed ved redaktionen af Cobuild er, at man strikt holder sig til kun at medtage ord der findes i korpuset og kan analyseres ud fra det. Det kan give mærkelige "huller" i bogen.
I hvert fald så længe man arbejder med så "små" korpora som det for øjeblikket er tilfældet.

En vej at gå for at undgå dette, i hvert fald indtil større korpora foreligger, er at benytte sig af en kombination af tekstbaser og eksempelsamlinger. Ganske vist fremviser eksempel- eller seddelsamlinger en række mangler i forhold til tekstbaser, men i mangel af bedre...

Torsdag: Longman

Ideen med kombination af tekstkorpora og eksempelsamlinger er blevet ført ud i livet på det sidste forlag, vi besøgte: Longman.

Vi blev modtaget af *Della Summers* og og hendes hold. *Brian O'Kill* indledte med at fortælle om Longman's historie og vise de gamle ordbogsudgivelser, Baily's An Universal Etymological English Dictionary fra 1740, Samuel Johnsons A Dictionary of the English Language fra 1755 samt Roget's Thesaurus of English Words and Phrases fra 1852. *Susan Maingay* fortalte derefter om Longmans ELT-bøger, dvs. deres sprogkurser og elementære ordbøger til undervisningsbrug. Bøgerne bygger på intensive brugerprofilundersøgelser. Et aspekt af disse undersøgelser er opbygningen af en tekstbase med engelsk tekst skrevet af udlændinge med forskelligt "source language". På Longman venter man sig meget af denne tekstbase: især hvad den vil kunne afsløre af systematiske og hyppigt begåede fejl. På denne måde vil man langt bedre end hidtil kunne tilrettelægge ordbogsartiklerne ud fra specifikke brugerbehov.

Et spændende element i Longmans ordbogsarbejde er korpusforvaltningen, som Brian O'Kill også talte om. Korporaene på Longman er langt mere omfattende og på visse punkter også mere bearbejdede end Cobuild's: selvom Longman's korpora er af variende tilgængelighed og bearbejdningsgrad - kun deres aviskorpus på 5 millioner og deres Longman-Lancaster-korpus på 50 millioner ord er tilgængelige som egentlige indekserede konkordanser - har de ikke desto mindre formået herudover at opbygge et korpus på over 1 milliard løbende ord over britiske og amerikanske avistekster fra 1980'erne, ligesom de har etableret omfattende ord- og eksempelsamlinger, bl.a. en almen ordsamling på over 1/2 million opslagsord, en eksempelsamling på mere end 26.000 citater samt en eksempelsamling - WORDWATCH - på 5.000 ord over jargon, neologismer, osv. Den sidste samling er opbygget med publikums medvirken: Longman annoncerer i forskellige medier og beder folk iagttage ord og indberette dem på dertil indrettede skemaer.

Fredag: Compulexis

Den sidste hverdag på LEDA-turen, fredag, besøgte vi Compulexis, hvis produkter er introduceret ved adskillige kurser og workshops herhjemme og efterhånden må siges at være kendt af de fleste leksikografer. Jeg vil derfor kun nævne en enkelt ting, der slog mig, da Henning Madsen til sidst under vores besøg talte fremtid: Det er en velkendt sag, at Compulexis længe har irriteret mange, fordi det har været for ufleksibelt og bureaukratisk, set fra brugerens synspunkt; stillet over for spørgsmålet, om man fra Compulexis' side i fremtiden havde tænkt sig at give brugerne større råderum, mente Henning Madsen, at det stadig er bedst, om arbejdet mellem leksikografer og edb-folk bliver opdelt således, at leksikografer laver deres del af arbejdet, og edb-folkene deres. Men kan det være rigtigt, at leksikografer har så dårlig forstand på håndteringen af forskellige edb-redskaber? Jeg har den modsatte erfaring og har altid også anbefalet det modsatte, nemlig at leksikografer får en stigende indflydelse på de edb-mæssige aspekter af deres ordbogsarbejde.
Lørdag og Søndag formiddag havde vi fri, og så gik turen hjem med ankomst i Kastrup hen ad aften.

Bladet har ikke haft mulighed for at bringe den fulde tekst af Peter Widells foredrag. Vi har dels måttet dele teksten op i to hovedafsnit, dels forkortet teksten. Det første afsnit, der handler om LEDA's studietur til England bringer vi i dette nummer. Det andet afsnit, om konferencen *Dictionaries in the Electronic Age* i september 1989 bringes i LEDA-nyhedsbrev nr.5.

Der er dog mulighed for at rekvirere foredragets fulde tekst hos LEDA's sekretær Pia Jarvad (adresse på bagsiden).

Dansk leksikografi 1962-87

I *Forskningsprofiler*, Selskab for Nordisk Filologis 75-års jubilæumsbog fra 1989, har *Poul Lindegård Hjorth* skrevet om Leksikografi 1962-87. Oversigten, s. 27-64, falder i fire dele: en kort indledning *Vilkår for ordbogsarbejde* med omtale af betænkningen af samme navn fra 1982 og af nationalt og internationalt samarbejde inden for leksikografi, hoveddelen *Ordbogsarbejdet*, der behandler rigssprogs- og dialektordbøger samt historiske ordbøger, men ikke tosprogs eller andre, og til slut to kortere afsnit *Metaleksikografi* om teoretiske bidrag og *Ordbøgernes fremtid*, som forfatteren under de herskende økonomiske forhold ikke finder særlig lys. I hoveddelen får Nudansk Ordbog et par kritiske ord med på vejen, prøvehæftet til ODS-supplementet vurderes fyldigere (også typografisk), ligeledes Nye ord i dansk, hvor forfatteren har principielle overvejelser over ordbogstypen 'ordliste med citater', og Retskrivningsordbogen, med hovedvægten på ordstoffet. I afsnittet om historiske ordbøger omtales især Holbergordbogen.

Jens Axelsen

OM LEDA

I en svanes skikkelse nærmede Zeus sig Leda, som derefter indlod sig med svanen. Dette er i al korthed historien om Leda og svanen, som i århundreder har kunnet inspirere malere, billedhuggere og ordkunstnere, og det er tillige den del af beretningen om Leda og hendes børn, som traditionen er enig om. Leda er moder til Kastor og Polydeukes, også kendt under navnet Dioskurerne, og til Klytaimestra og Helena; en del af traditionen vil vide, at den førstnævnte søn og datter har hendes ægtemand, spartanerkongen Tyndareos som fader, og at Zeus er fader til de sidstnævnte; andre lader begge dioskurerne være børn af Zeus, og atter andre beretter, at Helena skulle være kommet ud af et æg, idet svane-Zeus' besøg hos den skønne skulle have afstedkommet, at damen lagde et æg; om damen virkelig var Leda, eller om det var Nemesis, der så lod Leda om at passe og udruge ægget, - ja, derom er overleveringen ikke enig. Men Pausanias står inde for, at æggeskallen stadig på hans tid fandtes ophængt i en helligdom i Sparta, så i det mindste den del af historien må være ganske vis...

Henrik Holmboe

DA LEONARDO - LEDA

Chatsworth, *Duca di Devonshire.*

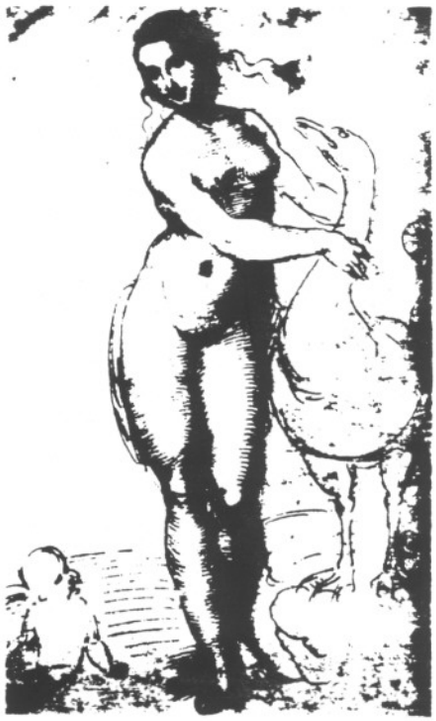

RAFFAELLO - LEDA

Dette nummer er redigeret af Anna Braasch og Ole Norling-Christensen. Forsendelsen er bekostet af Munksgaards Forlag, som til gengæld har fået lov at medsende vedlagt materiale.

Næste nummer:

Bladet udkommer næste gang, når der er tilstrækkelig stof til det.

Gesellschaft für linguistische Datenverarbeitung har afholdt sin årlige kongres i Siegen, BRD d.28 - 30.marts 1990. Emnet var "Lexikon und Lexikographie". En beretning fra kongressen følger i bladets næste nummer.
I næste nummer bringer vi også det andet (også forkortede) afsnit af Peter Widells indlæg fra generalforsamlingen.

LEDA's sekretær: Pia Jarvad
c/o Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S;
Tlf. 31 54 22 11;
Telefax: 31 54 03 60.